

УДК 37

YU ISSN 0579-6431

ЗБОРНИК

24

*Инсџиџуџа
за
џедаџошка
исџраживања*

БЕОГРАД
1992.

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА
УДК 37

YU ISSN 0579-6431

ЗБОРНИК

24

ВАСПИТАЊЕ, ОБРАЗОВАЊЕ И ШКОЛА
У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

БЕОГРАД
1992.

СЛАВИЦА МАКСИЋ

ИСТРАЖИВАЊА О ДАРОВИТИМ УЧЕНИЦИМА И ЊИХОВО ШКОЛОВАЊЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ*

Постоји дуга традиција интересовања за даровитост и даровите особе међу југословенским народима и код психолога из Југославије. У време када Терман започиње своје истраживање даровите деце у Калифорнији, у нашој средини се појављују текстови о третману даровитих ђака у Америци и Немачкој и о методама за одабирање даровитих ђака (Радосављевић, 1922а, б, в, г). Међутим, тек се седамдесете године могу сматрати почетком систематског истраживачког рада у области даровитости, када долази и до значајних промена у односу шире друштвене заједнице према даровитим ученицима. Расте свест о потребама за даровитим појединцима и спремност друштва да кроз школу и друге своје институције створи повољније услове за њихов развој.

Први чланци и есеји о стваралаштву у југословенској стручној литератури појављују се крајем педесетих и почетком шездесетих година (Радоњић, 1959 а, б; Стевановић, 1960). На самом почетку, проучавање стваралаштва везује се за ученике: разматра се стваралаштво ученика у области технике, уметности, језика (Вихер, 1957; Квашчев, 1960а, б; Филиповић, 1962 а, б; Милорић, 1963). До краја шездесетих година креативност се одређује као суштина стваралаштва, описује природа и могућности утврђивања креативних способности. Најзначајнији су радови Квашчева (1966, 1968, 1969), али је интересовање за ову тему широко југословенско (Дамјановски, 1967; Петровски, 1967; Пашалић, 1968; Ракић, 1969).

Шездесетих година, школе почињу да обраћају пажњу, поред просечних и оних који су неуспешни, и на натпросечне и успешне

---

* У овом раду су коришћени делови текста "Третман даровите деце и младих у нашој средини" који је аутор објавио у часопису *Психологија* (1989), том 22, бр. 3-4, стр. 157-164.

ученике. Постављају се питања типа: како мотивисати одличне ученике за још боље резултате, какав је њихов положај у односу на остале (Даниловић, 1964; Вученов, 1965; Ерл, 1967). У литератури из овог времена могу се наћи размишљања о томе да ли је даровитим и талентованим ученицима у школи потребна помоћ, као и преводи о даровитој деци из стране литературе (Крстић, 1963; Пенавин, 1964; Швајцер, 1964; Петровски, 1966; "Обдарено дете", 1963). Такође, истиче се потреба за откривањем даровитих младих и почиње да се ради на томе (Макаговић, 1967; Корен, 1969).

Закон о основној школи из 1959. године обавезује школе да организују додатну васпитно-образовну делатност за пружање помоћи ученицима који заостају за развитком својих вршњака али и ученицима који се брже развијају од просечних ученика једног разреда. Ово је било прво помињање посебног васпитно-образовног рада са успешним ученицима високих способности. Школска пракса открива да школе почињу да прихватају постојање разлика међу децом у погледу способности и да развијају диференциран приступ различитим категоријама ученика. Уводе се посебне награде за постизање изузетног успеха у учењу, и то општег, и успеха из појединих предмета (У СР Србији од 1966. године). За ученике основних и средњих школа разрађује се систем такмичења из појединих предмета (математика, природне науке, језици, итд.), од школског до савезног нивоа, са могућношћу наставка такмичења на одговарајућим међународним такмичењима.

Поред школа, појављују се и ваншколске организације које имају васпитни и образовни карактер, а намењене су ученицима заинтересованим за одређену област. Почело се са техничким наукама. Од 1950. године оснивају се клубови младих техничара и клубови народне технике, који имају за циљ да, у току школске године, окупљају ученике на истраживачком, конструкторском и проналазачком раду у области технике и технологије. Ова организација још увек постоји и ради, а у међувремену је окупљала стотине хиљада ученика и велики број наставника кроз своје секције, на такмичењима и смотрама.

Седамдесетих година се наставља рад на питањима стваралаштва, али је уочљив заокрет према питањима даровитости. У литератури се могу наћи радови о теоријама стваралаштва, природи креативности, могућностима мерења и развијања стваралачких способности и креативног понашања код ученика (Квашчев, 1971, 1974, 1976; Ракић и Диздаревић, 1975; Супек, 1977; Дураковић, 1978). Међутим,

већина публикација односи се на даровиту децу и младе и посвећена је њиховој професионалној оријентацији, идентификацији и школовању.

Рад на идентификовању даровитих младих започиње, почетком седамдесетих година, у неколико центара за запошљавање: у Сплиту 1968. године за ученике основних и средњих школа из Сплита и средње Далмације, у Сиску 1969. године за сисачко-банијску регију, у Пули 1971. године за Истру и у Винковцима 1973. године за винковачко-жупањски крај (Тадин, 1971; Корен, 1971; Ивезић, 1977; Павловић, 1988). Испитивање и утврђивање даровитости изводе службе за професионалну оријентацију са циљем да се даровитим ученицима омогући избор адекватног занимања и у складу са њим потребно школовање. Информације о даровитим ученицима достављају се школама које могу да их употребе за школски рад са овим ученицима.

У овој декади, у југословенским законима о основној и средњој школи (1974) појављују се посебне одредбе које се односе на даровите ученике. За ученике који постижу бољи успех и показују већи интерес за одређени наставни предмет од већине осталих ученика предвиђа се обавезно организовање додатног рада, као и формирање различитих "научних група", увођење изборне и факултативне наставе, могућност убрзаног школовања. На овај начин конципирано је опредељење да се даровити ученици задрже у одељењима обичне школе и васпитавају и образују са осталим ученицима, а да им се ван редовне наставе и школе обезбеде и понуде додатни садржаји и активности.

Преглед литературе указује да се у овом периоду шири свест о друштвеном интересу за откривањем даровитих младих (Корен, 1970; Бранчић, 1972; Когој, 1972; Безић, 1973) и потреби за упознавањем са њиховим карактеристикама (Ferbežer, 1970; Soršak, 1973; Jelenc и Svetina, 1975). Професионална оријентација даровитих младих био је проблем из праксе којим је започет истраживачки рад у области даровитости. У Сиску су као даровити идентификовани ученици завршних разреда основне школе које су њихови наставници проценили као даровите (што се на тестовима потврдило у нешто мање од 50% случајева). Међутим, сви предложени кандидати из прве две генерације на којима је рађена идентификација (N=558) представљају узорак наше прве велике лонгитудиналне студије о школској и професионалној успешности интелектуално обдарене омладине која је започета 1970. године и трајала двадесет година (Корен, 1976, 1980, 1986).

Питањима идентификације даровитих младих, како их открити,

којим инструментима и на основу којих критеријума, поред центара за запошљавање почињу да се баве и научне институције, као што је институт за психологију у Београду (Милинковић и сар., 1980). У овом периоду јављају се радови о положају даровитих ученика у школи и проблемима у раду са њима (Ђорђевић, 1974; Марковић, 1974; Хитрец, 1975; Пенавин, 1977; Продановић, 1977; Станисављевић, 1978). Истраживачи испитују обележја одличних и награђиваних ученика и њихов школски успех (Крнета и сар., 1974; Квашчев и Радовановић, 1977; Смиљанић, 1977). Процењује се вредност појединих облика васпитно-образовног рада са даровитим ученицима: предности акцелерације, могућности диференцијације и индивидуализације наставе, ефекти и успешност додатног рада (Furlan и Kobola, 1971; Strmčnik, 1976; Ђорђевић, 1977, 1979; Дураковић, 1978). У литератури се спорадично помиње улога наставника у развоју даровитих ученика и значај социјалног прилагођавања даровите деце за њихов укупан развој (Fabežer, 1971, 1979; Пејаковић, 1977).

Први научни скуп који је био посвећен проблемима даровитости одржан је 1971. године у Сплиту, у организацији Републичког завода за запошљавање СР Хрватске и односно се на професионалну оријентацију и школовање даровитих ученика. Уследило је саветовање за наставнике о образовању даровитих ученика у средњој школи које је одржано у Сиску (1974), а затим је у Загребу био семинар о идентификацији надарене омладине и томе како подржати њен развој (1977). Крајем седамдесетих година о идентификацији и третману даровитих младих било је речи на Шестом конгресу психолога Југославије у Сарајеву (1978), док је у Београду, Институт за педагошка истраживања, организовао округли сто на исту тему (1979).

Републички фонд за кредитирање студената и ученика у СР Хрватској почео је 1969. године да даје кредите за школовање даровитих младих ученика и студената. Кредите су могли да добију они даровити млади који имају уверење о изразитој даровитости, а уверења су издавали центри за запошљавање у Сплиту и Сиску, на основу препоруке наставника, психолошког испитивања ученика и постизања одређених критеријума (критеријуми школе, тестови интелектуалних способности, школски успех). У Пули је комисија за професионално саветовање и развој надарених издавала препоруку на основу мишљења родитеља, наставника и познатих стручњака о ученику и његовом постигнућу, на основу његових резултата у школским и ваншколским активностима, психолошких испитивања способности и

особина целих генерација ученика основне и средње школе.

Значајну новину у образовању и васпитању даровитих младих, пре свега оних са уметничким талентима, представља формирање специјализованих школа. У Ђуприји је отворена школа за музичке таленте (1973). Полазници школе су ученици између осам и девет година, који показују изузетан дар за музику. Изабрани ученици уче да свирају на музичким инструментима. Школовање траје десет година. Школа је интернатског типа, има специфичан програм, организацију наставе и начин оцењивања.

У овом периоду оснива се неколико ваншколских васпитно-образовних институција које су првенствено намењене раду са ученицима даровитим у разним академским областима. Једна од таквих је Клуб младих математичара "Архимедес". Овај клуб је почео са радом 1973. године у Београду. Сада има око 7000 регистрованих чланова различитих узраста, углавном ученика, али и наставника и других љубитеља математике. Клуб организује курсеве из математике за ученике основних и средњих школа, дописну школу, летње и зимске школе; спроводи такмичења из математике и рачунарства; пружа стручну помоћ наставницима математике и сарађује са школама; организује трибине и семинаре за наставнике, и издаје своје публикације.

Осамдесетих година дешавају се незнатне измене у законима о основном и средњем образовању у односу на даровите ученике. Углавном се даље спецификују решења која су понуђена у претходној деценији. Тако, на пример, Закон о одгоју и основном образовању СР Хрватске (1980) прецизније одређује којим ученицима је намењен додатни рад: то су ученици који показују изразите способности и појачан интерес за одређена подручја образовног рада. И даље се највећи број даровитих ученика образује у школама са осталим ученицима, док им се изван редовне наставе и обавезних активности нуде разне друге активности и могућности.

Осамдесетих година увећава се број самосталних научних и стручних радова о даровитости у односу на претходни период. И даље се испитује и пише о стваралаштву и креативности: од појмовног одређења до теорија стваралаштва, о могућностима и начинима мерења креативности, о могућностима за развијање креативности и значају и утицају средине (Диздаревић, 1980; Квашчев, 1981; Trstenjak, 1981; Карлаварис и сар., 1981; Реџак, 1989). Креативност се много конкретније тражи у образовању, школи и настави. Тако се појављују радови о стваралачком и истраживачком учењу, стваралачком стилу у нас-

тави, креативности ученика у настави, утицају наставе на креативност ученика, о креативности наставника и његовој улози у развијању креативности ученика и школском успеху креативних ученика (Стојаковић, 1981; Жагар, 1981; Стевановић, 1986; Jaušovec, 1987; Филиповић, 1988).

Као и у претходној деценији, знатно већи број радова односи се на даровитост, даровиту децу и младе, њихова својства, идентификацију и школовање. Уместо о професионалној оријентацији даровитих, сада се говори о њиховом професионалном развоју (Ђорђевић, 1988; Орел, 1989). Сумирају се подаци до којих се дошло кроз испитивање и праћење даровитих у центрима за професионалну оријентацију и развијају неке нове идентификационе процедуре (Медић, 1988; Мајић, 1988; Орел, 1989). Рад на одређењу даровитости значајно је проширен теоријским разматрањем појаве даровитости и даљим испитивањем специфичности даровитих појединаца (Макаровић, 1985; "Образовање и рад", 1985; Корен, 1987, 1988, 1989; "Педагошки рад", 1988; Максић, 1991). Крајем осамдесетих година у Београду започиње рад на пројекту који обухвата идентификацију и лонгитудинално праћење даровитих ученика и студената, кандидата за стипендију Фонда за развој научног и уметничког подмлатка (Институт за психологију). У идентификацији се примењује процесна дијагностика, процењивање и тестирање испитаника се врши у неколико фаза, у дужем временском периоду, уз употребу различитих инструмената. Главни циљ овог истраживања је налажење метода и инструмената за откривање и утврђивање даровитости код младих. Други циљ је психолошка анализа даровитости која треба да обезбеди теоријски и методолошки оквир за развојно тумачење високих интелектуалних, и других способности које чине даровитост.

Могло би се рећи да у текстовима из овог времена школовање даровитих ученика постаје централни проблем. Објављују се чланци о улози и могућностима школе да подстиче развој даровитих ученика (Пејаковић, 1980; Sivec, 1982; Вученов, 1983; Golli и сар., 1984; Младеновић, 1987; Влажић, 1988; Фурлан, 1988). Преовладавају критички тонови о стању какво јесте и инсистира се на увећању пажње која се поклања даровитима. Постављају се питања о предностима и недостацима појединих облика образовања даровитих ученика (Ђорђевић, 1985). Додатни рад изазива највеће интересовање почетком осамдесетих година (Игњатовић, 1980; Розмарић, 1980; Варзић, 1980; Мрмак, 1985), а стиче се утисак да је акцелерација мање значајан проблем не-

го у претходној деценији (Ferbežer, 1981, 1988; Летић и Јовановић, 1984; Хитрец, 1985; Светић, 1985). С друге стране, уочљиво је нарастање интересовања за диференцијацију наставе и индивидуализацију учења (Strmčnik, 1984а, б, 1985; Цветковић, 1985; Ђорђевић, 1985; Јазпић и сар., 1989). Диференцијација и индивидуализација се одређују као могуће решење за задовољавање потреба различитих категорија ученика, при чему се уочавају посебне предности за даровите ученике. Међутим, у исто време откривају се бројни захтеви које организовање овакве наставе садржи, и тешкоће на које се у току извођења наилази. Као што се из наведених радова може наслутити, у целини посматрано, мало је истраживања на којима се изнете оцене о функционисању појединих облика образовања даровитих ученика заснивају. Чешће су процене на основу теоријских знања, знања из других средина и индивидуалног педагошког искуства. Истраживачи дефинишу један нови проблем. У оквиру испитивања постигнућа даровитих ученика, издваја се категорија даровитих ученика који су школски неуспешни, и траже узроци због којих ови ученици не постижу очекиване резултате у складу са способностима које имају (Strmčnik, 1983; Стругар, 1988).

Осамдесетих година увећава се и број текстова о ваннаставним и ваншколским активностима даровитих ученика, као и истраживања о значају и ефектима такмичења, награда, клубова, истраживачких центара, што је у директној вези са гранањем ваншколских установа које се, поред редовних школа, баве образовањем даровитих ученика (Бркић, 1985; Мрмак, 1986; Кобал, 1987; Мунк, 1988). Нову врсту институције за ваншколски, додатни рад са заинтересованим, способним и успешним ученицима, представљају Организација за знанствено-истраживачки рад из Загреба и Истраживачка станица из Петнице (обе основане 1982. године) и Истраживачка станица из Београда (основана 1988. године).

У Истраживачкој станици у Петници организују се семинари и курсеви у току целе године за ученике и студенте. Полазници семинара бораве у станици у току семинара, а семинари трају између једног и четрнаест дана. Теме које се обрађују су углавном из природних наука, али су независне од регуларних школских програма. Овде се инсистира на самосталном решавању проблема, уз примену метода и инструмената које користе научници у свом раду, на учењу кроз истраживање, на самосталном научном раду, самообразовању и тимском раду у радионицама. Станица је добро опремљена (лаборатори-

је, библиотека, CD соба), а поред образовних активности почиње да се бави и истраживачким и издавачким радом. У 1990. години, у станици је организовано преко сто различитих курсева и семинара, у којима је учествовало више од 2000 ученика, студената, наставника и других стручњака. За ученике средњих школа организован је циклус од четири семинара. Изабрани су ученици из различитих крајева Југославије на основу препоруке њихових школских наставника, њихових личних жеља и интересовања, и других показатеља њиховог постигнућа и могућности. Већина полазника су најбољи ученици у својим школама, изузетно заинтересовани за науку и истраживачки рад. Значајан резултат рада станице представља документација која се води о свим пријављеним кандидатима и досадашњим полазницима.

Даљна анализа публикација о даровитима из осамдесетих година открива нам да се они посматрају у ширем контексту него пре: од положаја и услова у школи долази се до питања о условима које друштво пружа даровитим младима и до улоге даровитих појединаца у развоју друштва (Милошевић, 1981; Ferbežer, 1987; Игњатовић, 1987; Zalaznik, 1989). Положај даровитих ученика, њихове потребе и проблеми из школске средине, опажају се и третирају комплексније, у оквиру школских програма и васпитно-образованог система (Диздаревић, 1988; Миловановић, 1988). Ситуација се посматра реалније, тако што се поред даровитих појединаца и школе, у разматрање укључују и други битни елементи као што је породица даровитог и социјалне разлике које постоје у друштву (Ferbežer, 1984; Макаровић, 1984). Најзначајнији пројекат у овом правцу је истраживање о ефектима јавног проглашавања и третмана даровитих ученика које је започето 1988. године (Филозофски факултет у Загребу). Испитивањем су обухваћени даровити ученици основних школа из Хрватске који се прате у току средњошколског образовања. Пошто се утврди њихова даровитост само неки се јавно проглашавају даровитима и добијају одређену подршку, а испитивање треба да утврди индивидуалне и друштвене последице етикетања и друштвене подршке коју примају.

О даровитима се говори много више него пре, и то на различитим стручним и друштвеним скуповима и у документима о будућем развоју земље. Тема "даровита деца и млади" постаје редовна на републичким и савезним сусретима психолога и педагога Југославије. Тако је на Седмом конгресу психолога Југославије био интердисциплинарни колоквијум о идентификацији и развоју даровитих (1981), а на Деветом конгресу симпозијум о теоријским, методолошким и дру-

штвеним аспектима даровитости (1988). Просветни радници Србије на својим Јануарским данима одржавају округли сто о обдаренима и талентованима у систему образовања (1986); Међуопштински завод за запошљавање из Сиска организује у Чаковцу саветовање о образовању и васпитању даровитих ученика, а у Љубљани, Саветодавни центар за децу, младе и родитеље, организује саветовање о разликама међу децом у школи. Следеће године (1987) било је републичко саветовање у Београду о раду са даровитом децом и омладином у систему васпитања и образовања. Исте године, на саветовању у Сиску, расправљало се о улози даровитих појединаца у привредном и друштвеном развоју, а у Дубровнику, у организацији Заједнице универзитета Југославије, на међународном скупу, о друштвеној промоцији креативних и даровитих студената и о бризи универзитета за њихов хуманистичко-професионални развој. У Ријечи је, у организацији Педагошког факултета и Републичког завода за унапређење одгоја и образовања, било саветовање о облицима и садржајима рада са даровитим ученицима (1989). Штампани материјали са ових скупова представљају значајан извор података о истраживањима и односу према даровитим ученицима.

Поред ваншколских установа које су намењене образовању даровитих ученика, крајем осамдесетих година, настају многе друге институције које треба да пруже разноврсну, али пре свега материјалну, подршку даровитој деци и младима. Поједине радне организације и општине формирају фондове за стипендирање даровитих ученика и студената са циљем да их усмере на бављење научно-истраживачким радом, а да им по завршетку школовања обезбеде одговарајуће радно место. У акцију око стварања бољих услова за развој даровитих младих укључују се и највише научне институције. У Београду при Српској академији наука и уметности, основан је Савет за старање о развоју научних кадрова (1985), а затим Фондација за развој научног и уметничког подмлатка (1987). Главне активности фондације су додељивање стипендија даровитим студентима и ученицима и помоћ свршеним кандидатима при запошљавању. Поред основне стипендије, фондација обезбеђује средства за стручна путовања и боравак својих корисника у земљи и иностранству, учешће на научним скуповима и такмичењима, публиковање радова, набавку инструмената. До сада је мали број ученика успео да добије стипендију фондације (око 5% од 800 корисника). Босанско-херцеговачка Академија има Одбор за развој младих талената (1986), а при Републичком

заводу за унапређивање васпитно-образовног рада у Сарајеву формиран је Одбор за подстицање и координацију рада са надареном дјецом и омладином (1989).

Крајем осамдесетих година појављују се програми за рад са даровитим ученицима у свим југословенским републикама. Ове програме праве заводи за унапређивање васпитања и образовања у сарадњи са другим стручним и управним установама из просвете и науке. Програми су широки и амбициозни. Тако се, на пример, у Програму за рад са даровитим ученицима у Србији* говори о успостављању и усавршавању система рада са даровитим ученицима, разради практичних решења за рад са даровитима и предузимању друштвених акција за обезбеђивање неопходних услова за рад са даровитим ученицима. Значајан напредак представа чињеница да су програми праћени другим потребним материјалима који помажу њихову реализацију. Такав случај је, на пример, у Босни и Херцеговини, где је уз Програм рада са даровитом дјецом и омладином направљено Упутство за израду програма додатне наставе у основној школи и Оријентациони програм за извођење додатне наставе у основној школи.**

Предлози о школовању даровитих ученика из програма потврђују се у најновијим законима о основном и средњем образовању и васпитању. По овим законима (у СР Србији, 1990) школе су обавезне да организују додатни образовно-васпитни рад за ученике који испољавају посебну склоност и интересовање за поједине предмете (у основној школи) и за ученике који са изузетним успехом савладавају програмске садржаје и показују интересовање за продубљивање знања из одређеног предмета (у средњој школи), као и да омогуће убрзано школовање оним ученицима који то могу да постигну. У основној школи се предвиђа могућност акцелерације од петог разреда и скраћивање школовања за две године. У средњој школи предвиђа се могућност полагања испита из предмета наредног разреда пошто ученик заврши први разред. Такође, могућност оснивања средњих специјализованих школа и одељења за образовање ученика са посебним способностима добија своју законску основу.

Како се користе законске могућности у школовању даровитих ученика? На рад са даровитим ученицима у обичним основним и средњим школама дају се озбиљне примедбе од стране одговорних лица.

* Програм активности за успостављање и даљи развој система рада с обдареним и талентованим ученицима и студентима (1988).

** *Школски гласник* (1989), Сарајево, бр. 1-2.

У анализама Републичког завода за унапређивање васпитања и образовања истиче се да изборна настава није задовољила очекивања, а да се додатни рад и такмичења у школама само делимично спроводе (Миловановић, 1991). Рад новооснованих специјализованих средњих школа и одељења (математичка, језичка, техничка) је у огледној фази. За сада се упис у ове школе и одељења врши само на основу тестова знања и ранијег школског успеха, али је опште уверење да то није довољно. Оцене су дате за подручје Србије, али је ситуација слична и у другим крајевима земље.

Још су актуелна истраживања о даровитим ученицима која су започета претходне деценије и чији се резултати тек очекују. Најзначајнији истраживачки пројекти су: "Идентификација и праћење надарених ученика и студената, испитивање кандидата за стипендију Републичке фондације за развој научног и уметничког подмлатка" (Институт за психологију у Београду), "Индивидуални и друштвени аспекти јавног проглашавања и третмана надарених у нашим друштвеним увјетима" (Филозофски факултет у Загребу) и "Концепт и системи методско-критеријалне и информационе базе за откривање и праћење даровитих младих људи и изразитих талената" (Академија наука и уметности Босне и Херцеговине). Лонгитудинална испитивања образовног, професионалног успеха и социјалног прилагођавања се настављају. Један такав пројекат, који је у фази припреме, треба да утврди шта се десило са младим људима који су пре петнаест и двадесет година идентификовани као даровити док су били ученици основне школе (Филозофски факултет у Сарајеву). Планирају се истраживања која ће на обухватнији начин него пре, са сложенијом методологијом и бољим инструментима, покушати да испитају вредности појединих облика васпитно-образовног рада са даровитим ученицима у школи, ван школе, као и рад специјализованих школа (Институт за педагошка истраживања у Београду, Институт за математику у Новом Саду и Педагошки завод Војводине, Институт за проучавање културног развоја у Београду).

Да резимирамо. Обраћање пажње на успешне ученике путем увођења и развијања система награђивања и такмичења у југословенским школама шездесетих година може се сматрати почетком рада са даровитим ученицима. Промене у законима о образовању и васпитању указују на несумњив пораст интересовања школе за даровите ученике и све веће уважавање њихових потреба. Истраживања су започела седамдесетих година са проблемима професионалне оријента-

ције даровитих ученика и кретала се од идентификовања до школовања, откривања и утврђивања даровитости до испитивања вредности појединих облика васпитно-образовног рада са даровитим ученицима. Сигурно је да има великих разлика између појединих истраживачких радова у квалитету, обиму, домету. Али, сви они заједно, имају велику вредност, зато што је прикупљено доста података о даровитој деци и младима у југословенској средини и зато што су постављени проблеми који су данас актуелни на светској истраживачкој сцени. Сматрамо да је дошло време да се налази досадашњих истраживања сумирају и интегришу и да нови радови не би требало да занемаре резултате претходних.

У целини, осамдесете године се могу описати као време уобличавања и структурирања организоване друштвене бриге о даровитој деци и младима. Проблеми даровитости који су до овог времена били везани готово искључиво за школе и истраживачке нацрте пресељавају се на јавне трибине, а њихова решења покрећу друштвене акције које представљају добру основу за побољшавање општег положаја даровитог подмлатка. Али, мора се признати да је школска пракса још увек далеко од могућности које закон предвиђа. Спремност школе да се ангажује на обликовању примеренијег васпитно-образовног рада са даровитим делом својих ученика није довољна. Законска регулатива омогућава све облике школовања даровитих ученика, обогаћивање, убрзавање и издвајање. Међутим, нема никаквих, шире прихваћених норми о томе шта је даровитост; наставници се не припремају за рад са даровитим ученицима, а родитељи ученика су често необавештени о могућностима које стоје пред њиховом децом. Активности различитих образовних, културних, научних и других институција које су заинтересоване за актуална и будућа постигнућа даровитих појединаца су све бројније и дају све вредније резултате, али је већ сада јасно да је хитно потребна њихова координација. Заинтересовани појединци и институције треба што пре да обједине свој рад како би подршка коју пружају даровитим ученицима била, с једне стране, у функцији њиховог развоја у креативне ствараоце, а с друге, друштвено оправдана.

Литература

- Безић, К. (1973), Сустав друштвене бриге о посебно надареној омладини, *Педагошки рад*, том 28, бр. 7-8, стр. 360-365.
- Блажић, А. (1988), Delo z nadarjenimi učenci je potrebno intenzivirati, *Pedagoška obzorja*, бр. 7, стр. 51-56.
- Бранчић, Б. (1972), За организовању подршку талентованим, *Човек и занимање*, бр. 148.
- Бркић, Ј. (1985), Математичка патјецања као метода откривања интелектуално надарене омладине, *Образовање и рад*, том 8, бр. 5, стр. 12-16.
- Цветковић, Р. (1985), Индивидуализација васпитно-образовног рада у школи, Београд, Нова Просвета.
- Дамјановски, Р. (1967), Креативности, њезиното потпикување и формирање код децата, *Просветно дело*, бр. 3-4, стр. 113-128.
- Даниловић, Р. (1964), Супер одлични ученици и њихова стимулација на оптимални успех, *Педагошка стварност*, том 10, бр. 8, стр. 489-499.
- Диздаревић, И. (1980), *Стваралаштво и друштвено понашање младих*, Сарајево, Свјетлост.
- Диздаревић, И. (1988), Третман потреба развоја способности и црта личности талентованих ученика у програмима основношколског и средњошколског образовања и васпитања, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 422-429.
- Дураковић, М. (1978), Додатни одгојно-образовни рад вјежбањем креативних способности надарених ученика, *Педагошки рад*, том 33, бр. 5-6, стр. 232-236.
- Ђорђевић, Б. (1974), Проблем школовања даровитих ученика, у: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 7, Београд, Научна књига, стр. 247-282.
- Ђорђевић, Б. (1977), *Додатни рад ученика ословне школе*, Београд, Просвета.
- Ђорђевић, Б. (1979), *Индивидуализација васпитања даровитих*, Београд, Просвета.
- Ђорђевић, Б. (1985), Предности и недостаци појединих облика едукације надарених ученика, *Образовање и рад*, том 8, бр. 5, стр. 38-43.
- Ђорђевић, Д. (1988), Савремени приступ у подстицању и усмеравању професионалног развоја обдарених ученика, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 351-356.
- Ђорђевић, М. (1985), Педагошке теоријске основе индивидуализације васпитно-образовног рада и њени ефекти у основној школи, *Педагогика*, том 21, бр. 1, стр. 97-109.

- Ерл, Ј. (1967), Одличан ученик и наш став према њему, *Живот и школа*, бр. 3-4, стр. 115-124.
- Ferbežer, I. (1970), Nadarjen otrok, *Sodobna pedagogika*, том 21, бр. 7-8, стр. 265-274.
- Ferbežer, I. (1971), Učitelji in vzgojitelji nadarjenim otrokom. *Sodobna pedagogika*, том 22, бр. 3-4, стр. 171-226.
- Ferbežer, I. (1979), Osebnostna in socialna prilagoditev nadarjenih otrok, *Sodobna pedagogika*, том 30, бр. 3-4, стр. 97-112.
- Ferbežer, I. (1981), Šolska akceleracija nadarjeni učencev, *Sodobna pedagogika*, том 32, бр. 3-4, стр. 116-134.
- Ferbežer, I. (1984), Starši, šola in nadarjeni učenci, *Sodobna pedagogika*, том 35, бр. 1-2, стр. 16-27.
- Ferbežer, I. (1987), Družbeno videnje nadarjenih otrok, *Dialogi*, бр. 2-3, стр. 147-157.
- Ferbežer, I. (1988), Izpolnitev šolske akceleracije nadarjenih učencev, *Vzgoja in izobraževanje*, том 19, бр. 6, стр. 25-35.
- Филиповић, Н. (1962а), Прилог испитивању умјетничког стваралаштва омладине, *Породица и дијете*, бр. 6, стр. 6-7.
- Филиповић, Н. (1962б), Буђење стваралачких способности, *Породица и дијете*, бр. 7-8, стр. 6-7.
- Филиповић, Н. (1988), *Могућности и донети стваралаштва ученика и наставника*, Сарајево, Свјетлост и Завод за уџбенике и наставна средства из Београда.
- Фурлан, И. (1988), Интегративни приступ у идентификацији и едукацији даровитих, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 339-342.
- Furlan, I., Kobola, A. (1971), *Ubrzano napredovanje nadarenih učenika osnovne škole*, Zagreb, Školska knjiga.
- Golli, D. i sar. (1984), Skrb za nadarjene učence v osnovni šoli in srednjem izobraževanju, *Vzgoja in izobraževanje*, том 15, бр. 1-2, стр. 95-102.
- Хитрец, Г. (1975), Надарени ученици у основној школи, *Погледи и искуства у одгоју и образовању*, бр. 2, стр. 31-35.
- Хитрец, Г. (1985), Акцелерација надарених ученика у прва три разреда основне школе, *Образовање и рад*, том 8, бр. 5, стр. 52-55.
- Игњатовић, М. (1980), Облици организације и реализације програма додатне наставе у IV разреду основне школе, у: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 13, Београд, Просвета, стр. 113-120.
- Игњатовић, Р. (1987), Стваралаштво и даровитост у зависности од микро и макро социјалне климе, *Ревизија образовања*, том 23, бр. 3-4, стр. 16-26.
- Ивезић, З. (1977), *Систем идентифицирања и стимулирања интелектуално надарених ученика на подручју Истре*, Пула, СИЗ за запошљавање Истре.

- Јаушовец, Н. (1987), *Spodbujanje otrokove ustvarjalnosti*, Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Јазин, Р. и сар. (1989), Индивидуализација наставе математике уз примену наставних листића, *Настава и васпитање*, том 38, бр. 5, стр. 482-494.
- Јеленс, З., Светина, Ј. (1975), *Zelo bister učenec*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Карлаварис, Б. и сар. (1981) Развој креативности у функцији еманципације личности путем ликовног васпитања, у: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 14, Београд, Просвета, стр. 45-98.
- Кобал, Е. (1987), *Gibanje Znanost mladini in Slovenci 1965-1985*, Ljubljana, Zveza organizacij za tehničko kulturo Slovenije.
- Когеј, Р. (1972), *Skrb za nadarjeno mladino*, Ljubljana, Republiški zavod za zaposlovanje.
- Корен, И. (1969), Систематско идентифицирање изразито способне омладине, *Билтен Опћинског завода за запошљавање Сисак*, бр. 5, стр. 1-4.
- Корен, И. (1970), Друштвена заинтересованост за откривање и развој надарених појединаца, *Билтен Завода за запошљавање и УПОХ у Загребу*, стр. 93-96.
- Корен, И. (1971), Покушај идентифицирања особито надарене омладине, *Ревизија за психологију*, том 2, бр. 1-2, стр. 81-86.
- Корен, И. (1976), *Праћење школске и професионалне успјешности интелектуално надарене омладине, I део*, Загреб, РСИЗ за запошљавање.
- Корен, И. (1980), *Информација о опћем развоју, друштвеном прилагођавању и школској успјешности једне експерименталне групе испитаника тјеклом средњошколског образовања*, Сисак, УСИЗ за запошљавање.
- Корен, И. (1986), *Праћење школске и професионалне успјешности интелектуално надарене омладине, III део*, Сисак-Загреб, УСИЗ за запошљавање Сисак и ССИЗ за запошљавање Хрватске.
- Корен, И. (1987), *Поглед на појаву надарености и улога надарених појединаца у савременом свијету*, Сисак, УСИЗ за запошљавање.
- Корен, И. (1988), *Наставник и надарени ученици*, Сисак: УСИЗ за запошљавање.
- Корен, И. (1989), *Како препознати и идентифицирати надареног ученика*, Загреб, Школске новине.
- Крнета, Љ. и сар. (1974), Успех на студијама натпросечних ученика средњих школа, *Педагогија*, том 10, бр. 1-2, стр. 120-135.
- Крстић, М. (1963), Помоћ талентованој деци у основној школи, *Настава и васпитање*, том 12, бр. 5-6, стр. 270-273.
- Квашчев, Р. (1960а), Стваралаштво ученика у процесу естетског васпитања, I део, *Наша школа*, том 11, бр. 5-6, стр. 226-232.
- Квашчев, Р. (1960б), Стваралаштво ученика у процесу естетског васпитања, II део, *Наша школа*, том 11, бр. 7-8, стр. 338-345.
- Квашчев, Р. (1966), Методологија истраживања стваралачког мишљења, *Савремено образовање*, бр. 1-2, стр. 3-16.

- Квашчев, Р. (1968), Промена факторске структуре стваралачког мишљења под утицајем вежбања у оригиналном решавању проблема, *Психологија*, том 1, бр. 2, стр. 151-162.
- Квашчев, Р. (1969), Стваралаштво и критеријуми стваралаштва, *Педагогија*, том 5., бр. 4, стр. 586-605.
- Квашчев, Р. (1971), *Развијање стваралачких способности код ученика*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије.
- Квашчев, Р. (1974), *Развијање креативног понашања личности*, Сарајево, Свјетлост.
- Квашчев, Р. (1976), *Психологија стваралаштва*, Београд, Издавачко-информативни центар студената.
- Квашчев, Р. (1981), *Могућности и границе развоја интелигенције*, Београд, Нолит.
- Квашчев, Р., Радовановић, В. (1977), Утицај способности, сложаја особина личности и мотивације на успех у школском учењу, *Психологија*, том 10, бр. 1, стр. 31-75.
- Летић, Д., Јовановић, М. (1984), Акцелерација образовног развоја деце од шест до седам година, *Педагошка ствараност*, том 30, бр. 1, стр. 11-28.
- Мајић, В. (1988), Истраживачка станица Петница и њена искуства у организованој додатној настави за даровите ученике, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 411-421.
- Максић, С. (1991), Психосоцијалне карактеристике даровитих и просечних адолесцената, *Психологија*, том 24, бр. 1-2, стр. 125-138.
- Макаровић, Ј. (1967), *Za bolj sistematično odkrivanje nadarjene omladine*, *Poklicno usmjerjanje*, br. 5.
- Макаровић, Ј. (1984), *Družbena neenakost, šolanje in talenti*, Maribor, Založba obzorja.
- Макаровић, Ј. (1985), *Odkrivanje talentov*, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Марковић, М. (1974), Проучавање положаја и проблема бољих ученика у одељењу, *Наша школа*, том 25, бр. 9-10, стр. 534-541.
- Медић, П. (1988), ЗОПИН-83 модел, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 429-435.
- Милинковић, М. и сар. (1980), Теоријско методолошки део пројекта за идентификовање талентованих ученика, у: *Психолошка истраживања 2*, Београд, Институт за психологију, стр. 133-258.
- Милорић, В. (1963), Психолошка основа дјечијег језичког стваралаштва, *Наша школа*, том 10, бр. 1-2, стр. 35-44.
- Миловановић Љ. (1988), Положај обдарених и талентованих ученика у систему васпитања и образовања у СР Србији, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 422-429.
- Миловановић Љ. (1991), *Информација о мерама за усавршавање рада са обдареним и талентованим ученицима (основне и средње школе)*, Београд, Републички завод за унапређивање васпитања и образовања.

- Миљошевић, М. (1981), Интелектуално изразито даровити ученици и њихов положај у самоуправном социјалистичком друштву, у: *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, бр. 7, стр. 179-196.
- Младеновић, У. (1987), Третман даровитих ученика у основној школи, *Педагошка стварност*, том 33, бр. 1, стр. 23-26.
- Мрмак, М. (1985), Додатна настава математике у основној школи, у: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 18, Београд, Просвета, стр. 221-232.
- Мрмак, М. (1986), Анализа успешности ученика у решавању задатака на математичком такмичењу, у: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 19, Београд, Просвета, стр. 51-90.
- Мунк, К. (1988), Модел центара за знањствено-истраживачке активности надарене и талентирани дјеце, у: *Улога надарених појединца у привредном и друштвеном развоју*, Сисак, УСИЗ за запошљавање, стр. 73-76.
- Обдарено дете, Избор текстова из стручне литературе* (1963), Београд, Југословенски завод за проучавање школских и просветних питања и Савезни секретаријат за просвету и културу.
- Образовање и рад* (1985) том 8, бр. 5.
- Орељ, С. (1989), Професионална оријентација потенцијално даровите омладине, *Педагошка стварност*, том 35, бр. 3-4, стр. 231-244.
- Пашалић, А. (1968), Креативне способности ученика VII разреда основне школе, *Наша школа*, том 19, бр. 7-8, стр. 490-493.
- Павловић, Д. (1988), 15 година откривања и развоја интелектуално надарених у винковачко-жупањском крају, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 436-445.
- Реџак, В. (1989), *Poti do idej: tehnike ustvarjalnega mišljenja v podjetjih, šolah in drugje*, Ljubljana, Samozaložba.
- Педагошки рад* (1988) том 43, бр. 3.
- Пејаковић, Љ. (1977), Наставник као фактор мотивације обдарених ученика, *Савремено образовање*, бр. 1-2, стр. 129-133.
- Пејаковић, Љ. (1980), О проблему даровитих ученика, *Самоуправна школа*, бр. 1, стр. 17-23.
- Пенавин, В. (1964), Рад са талентованим ученицима, *Педагошка стварност*, том 10, бр. 10, стр. 628-637.
- Пенавин, В. (1977), Општи проблеми рада са даровитом децом, *Савремено образовање*, бр. 1-2, стр. 7-17.
- Петровски, Б. (1966), Надарените деца и њихово школовање, *Просветно дело*, бр. 7-8, стр. 364-371.
- Петровски, Б. (1967), Природата и идентификација на креативните способности кај младите, *Просветно дело*, бр. 5-6, стр. 226-272.
- Програм активности за успостављање и даљи развој система рада с обдареним и талентованим ученицима и студентима (1988) у: *Успостављање*

- система рада са талентованом децом и омладином*, Београд, Републички завод за унапређивање васпитања и образовања, стр. 164-181.
- Продановић, Т. (1977), Основни дидактички проблеми модернизације и рационализације рада с даровитим ученицима, *Савремено образовање*, бр. 1-2, стр. 93-104.
- Радоњић, С. (1959а), О стваралачком мишљењу, *Психолошки билтен*, том 3, бр. 2, стр. 119-131.
- Радоњић, С. (1959б), О стваралачком мишљењу, *Психолошки билтен*, том 3, бр. 3-4, стр. 237-278.
- Радосављевић, П. (1922а), Старање за врло даровите ђаке у Америци, *Просветни гласник*, бр. 5-6, стр. 338-346.
- Радосављевић, П. (1922б), Старање за врло даровите ђаке у Немачкој, *Просветни гласник*, бр. 11-12, стр. 654-659.
- Радосављевић, П. (1922в), Модерне методе за одабирање врло даровитих ђака, *Учитељ*, бр. 1,2,3 стр. 53-60; 112-116;221-225.
- Радосављевић, П. (1922г), Психологија као метода одабирања веома даровитих ученика, *Напредак*, бр. 7-8, стр. 165-177.
- Ракић, Б. (1969), Откривање на творештво со тестови, *Просветно дело*, бр. 9-10, стр. 499-509.
- Ракић, Б., Диздаревић, И. (1975), *Неки аспекти стваралаштва ученика основне школе*, Сарајево, Републички фонд за научни рад БИХ.
- Розмарић, А. (1980), Проблеми у организацији додатног одгојно-образовног рада с ученицима у основној школи, *Образовање и рад*, том 3, бр. 8, стр. 98-107.
- Sivec, D. (1982), Položaj nadarjenih učencev v osnovni šoli, *Vzgoja in izobraževanje*, том 13, бр. 6.
- Смиљанић, М. (1977), Вредност средњошколских диплома и неки фактори (не) успеха на студијама, *Психологија*, том 10, бр. 3-4, стр. 59-86.
- Станисављевић, В. (1978), Шта је с талентима у основној школи, *Ревлија образовања*, том. 14, бр. 1, стр. 62-76.
- Стевановић, Б. (1960), *Стваралачко мишљење*, Београд, Рад.
- Стевановић, М. (1986), *Креативност наставника и ученика у настави*, Пула, Истарска наклада.
- Стојаковић, П. (1981), Стваралачки облици учења и развијање истраживачког сазнајног стила у настави, *Педагошка стварност*, том 27, бр. 10, стр. 836-848.
- Strmčnik, F. (1976), *Diferenciacija in individualizacija pouka*, Ljubljana, Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- Strmčnik, F. (1983), Šolska skrb za nadarjene in učno šibkejše učence, *Sodobna pedagogika*, том 24, бр. 7-8, стр. 269-281.
- Strmčnik, F. (1984а), Diferenciacija in individualizacija učnih ciljev in vsebin, *Sodobna pedagogika*, том 35, бр. 1-2.

- Strmčnik, F. (1984b), Vsebinska (tematska) diferenciacija in individualizacija pouka, *Sodobna pedagogika*, том 35, br. 3-4.
- Strmčnik, F. (1985), Vloga učitelja pri diferenciaciji in individualizaciji pouka, *Sodobna pedagogika*, том 36, str. 5-6.
- Soršak, S. (1973), *Nadarjen otrok*, Otrok in delo, Maribor, Založba obzorja.
- Стругар, В. (1988), Неадекватни резултати надарених ученика, *Педагошки рад*, том 43, бр. 3, стр. 467-473.
- Супек, Р. (1977), Развитак и учење у вези с креативношћу, *Педагошки рад*, том 32, бр. 3-4, стр. 125-140.
- Светић, Д. (1985), Педагошка искуства у провођењу школске акцелерације у вишим разредим основне школе, *Образовање и рад*, том 8, бр. 5, стр. 56-59.
- Швајцер, В. (1964), Школе и таленти, *Наше теме*, бр. 8, стр. 19-31.
- Тадни, И. (1971), Двије методе идентифицирања особито надарене омладине. *Ревизија за психологију*, том 2, бр. 1-2, стр. 69-80.
- Trstenjak, A. (1981), *Psihologija ustvarjalnosti*, Ljubljana, Slovenska matica.
- Варзић, М. (1980), Рад с талентованим ученицима и додатна настава, *Живот и школа*, бр. 3-4, стр. 176-185.
- Вихер, Д. (1957), Техничко стваралаштво као педагошки проблем, *Савремена школа*, бр. 3-4, стр. 161-168.
- Вученов, Н. (1965), О проблемима и неким средствима подстицања ученика за постизање оптималних резултата у школском учењу, *Билтен Завода за основно образовање и образовање наставника СР Србије*, бр.1.
- Вученов, Н. (1983), Улога и могућности школе у оптимализирању развоја обдарених ученика, *Ревизија образовања*, том 19, бр. 2-3, стр. 19-33.
- Zalaznik, J. (1989), *Stipendiranje in nadarjenost*, Ljubljana, Zveza skupnosti za zaposlovanje SR Slovenije.
- Жагар, Д. (1981), Утјецај креативних способности на школски успјех ученика, *Психологија*, том 14, бр. 3, стр. 49-56.

vided a theoretical background for formalisation of thinking processes. "Creating thinking machines" is based on the attitude that it is possible to reduce the essence of thinking to mathematical and formal-logical operations. Philosophers claimed that the process of thinking in humans itself is nothing but a specific "estimating (computing) ideas" after the analogy with arithmetics or geometry.

The report offers some possibilities of modelling thinking processes, some interpretations of formalisation of the processes, as well as the attitudes of eminent scientists and experts in this field, such as: Vinner, Simon, Ashby, Nuel, Turing, Dreifus, Apter, Brushinsky, Byriukoff, Geller and others. The attitude that realisations of artificial intelligence through technical systems are possible and useful are accepted without a decision as to whether it is the same as human intelligence in living systems. Whether it is the same as human intelligence is not important in this case. What is important is that technical systems can come to similar results to those the human brain achieved, and that they can help the human brain to come to better solutions and results.

Key words: formalisation of thinking, artificial intelligence, computers, human brain, modelling, simulation.

SLAVICA MAKSIĆ

RESEARCH INTO THE GIFTED PUPILS/STUDENTS AND THEIR EDUCATION IN YUGOSLAVIA

The work is based on the analysis of more than 400 bibliographical entries, publications in Yugoslav languages in which the psycho-pedagogical problems of creativity and giftedness of children and the young are discussed. The analysis included the results of research, legislature, materials handed out on professional and scientific sessions and forms and contents of support the society provides for the gifted.

On the bases of progressive increase in number, scope and reach of the research into the gifted, ranging from the problem of their identification to the problem of their education, as well as on the basis of the increase in schooling possibilities available to the gifted pupils and students (contests, awards, accelerations, extra work, clubs, research centres, specialised schools etc.) over the period from the seventies up to our days, the author is of opinion that the favourable climate for the development of the gifted individuals prevails. The latest passed laws in education, however, make way for any forms of schooling of the gifted pupils. On the other hand, school practice is still a long way away from the possibilities

the law grants. Not much research is done to provide for the estimations on the functioning of certain forms of educational work with the gifted children, in school and out of school. The author concludes that urgent coordination of work of various institutions and organisations dealing with the gifted is necessary and so is the integration of certain actions of support the gifted receive, in order that the possibilities offered should be meaningfully used and have positive consequences.

Key words: giftedness, creativity, pupils, students, education.

SMILJKA VASIĆ

PSYCHOLINGUISTICS AND THE PROBLEM OF WRITING AND THE WRITTEN LANGUAGE

The work pays special attention to writing and to written language aiming to determine the relation between this type of linguistic behaviour on one and speech on the other side. The fact is that the psycholinguistic research deals with speech, neglecting the written expression nowadays. Similarly, to the XIX century when both in linguistics and in psychology of language attention was paid almost exclusively to the written language, researchers from both groups of sciences mentioned focus their research works upon linguistic behaviour. The two aspects of linguistic activity however are connected with by feedback, therefore they need be studied together and especially their relationship and interaction need to be explained. These two means of linguistic expression - speech, through acoustic sound signals, and written language, through graphic, written symbols are equal and can be best explored and interpreted by simultaneous observations in the moments they are produced. This is the way we should act especially if we want to penetrate into their psycholinguistic nature, into their mutual source, mutual laws and their functioning. Nor should, of course, be neglected the special qualities resulting from the nature of realisation of linguistic message (sound and symbol). This could seem impossible to accomplish if we insist on parallellism. The referent points in determining speech and writing activities, i.e. linguistic behaviour in general, should be their dimensions, various chanel of transmitting the message, output and input of the message and the relation speaker - listener. Here we should take care of the linguistic and the psycho-physiological sides of communication.

Key words: psycholinguistics, written language, speech, linguistic behaviour, linguistic message, communication.